

PLAATS, TAAK EN TOEKOMST VAN HET VRIJWILLIGERSWERK IN DE JUSTITIËLE SECTOR

M. Bouverne-De Bie*

De vraag naar plaats, taak en toekomst van het vrijwilligerswerk in de justitiële sector kan niet los gezien worden van de vaststelling dat precies het vrijwilligerswerk in de ontwikkeling van de justitiële sector – en ruimer gezien in de ontwikkeling van de verzorgingsstaat – aan belangrijke veranderingen onderhevig is geweest. Waar vroeger het vrijwilligerswerk het centrum vormde van de zorg voor het welzijn, wordt actueel het vrijwilligerswerk duidelijk gezien in relatie tot de professionele inbreng. Vaak wordt zelfs gesproken over een spanningsverhouding, wat het vrijwilligerswerk in een ironisch daglicht stelt: waar het van oudsher vaak de gangmaker was van de professional, lijkt het tegelijkertijd een geëigende positie te moeten bevechten.

De discussie over de verzorgingsstaat

De vaststelling van deze op het eerste gezicht paradoxale positiebepaling van het vrijwilligerswerk is niet nieuw. Ze verwijst naar onderscheiden opvattingen over vrijwilligheid, opvattingen die op hun beurt teruggaan naar appreciaties over het toenemend belang van de overheidsinterventie op sociaal politiek vlak. Deze overheidsinterventie kreeg geleidelijk aan vorm, en vormt een van de basiskennmerken in de ontwikkeling van ons stelsel van sociale voorzieningen.

Vanuit geschiedkundig oogpunt zijn vooral de negentiende-eeuwse ontwikkelingen ter zake te beschouwen als een feitelijk breekpunt: de doorgezette industrialisering en de hiermee gepaard gaande loonafhankelijkheid van grote groepen van de bevolking bewerkstelligden tevens een vernieuwing van de politieke structuur. Deze vernieuwing werd – in de burgerlijk-liberale opvattingen van die tijd – gezien in termen van een constitutionele eenheidsstaat, met een sterk centraal regeringsgezag. Deze centralisatie was functioneel nodig teneinde de onderwerping te realiseren van grote groepen van de bevolking aan de arbeidsmarkt. Ze was ook nodig om de sociale vrede te verzekeren. Arbeidsmarktregulering en politieke stabilisatie waren de thema's waarop de burgerlijke liberale sociale politiek stoelde: interventies op het sociale vlak en de ontwikkeling van een nieuwe strafrechtspolitik lagen derwijze kort bij elkaar. In beide ontwikkelingen won de gedachte veld dat het de overheid is die maatschappelijk regulerend moet optreden en dit in functie van het algemeen belang.

Het startpunt van deze ontwikkelingen wordt, wat de Belgische justitiële context betreft, doorgaans gesitueerd bij de Wet LEJEUNE van 31 mei 1888 betreffende de voorwaardelijke veroordeling en de voorwaardelijke invrijheidstelling. Voor de uitvoering van deze Wet werden de verschillende strafinrichtingen open-

* Leidend wetenschappelijk medewerker Seminarie en Laboratorium Jeugd welzijn en Volwassenenvorming R.U. Gent.

gesteld voor de zgn. patronagecomités, d.w.z. private organisaties van vrijwilligers die zich zouden inlaten met de voorbereiding van de reclassering en de voogdij van voorwaardelijk in vrijheid gestelde gedetineerden. Deze patronagecomités kregen de naam van 'Beschermingscomités' en vormen de start van de organisatorische uitbouw van de justitiële hulpverlening in ons land.¹ Op te merken, en kenmerkend niet alleen voor de justitiële hulpverlening doch ook voor de verdere vormgeving aan ons verzorgingsstelsel, is het specifieke samenspel dat gerealiseerd werd tussen overheid en particulier initiatief. In dit samenspel is het de overheid die concrete maatregelen vooropstelt, doch de uitvoering ervan overlaat aan het particulier initiatief. In de negentiende-eeuwse context is het derwijze de filantropie die de concrete schakel vormt tussen het publieke en het private domein, m.a.w. tussen de staat en de individuele burger.

Het filantropisch gedachtegoed is sterk moraliserend. Geïnspireerd door de Verlichtingsideeën willen de filantropen mensen verheffen door het verlenen van zedelijke en maatschappelijke hulp. De filantropische actie is in die optiek efficiënter dan de vroegere charitas, precies omdat haar steun voorwaardelijk is: hulp wordt verleend in het perspectief dat men leert zichzelf te helpen. Dit fundamentele beginsel van 'hulpverlening in het perspectief van zelfwerkzaamheid en zelfredzaamheid' vinden we later ook in het moderne welzijnswerk terug. Het veronderstelt persoonlijk contact tussen hulpverlener en cliënt en vooral ook: methodisch optreden teneinde cliënten te kunnen geven wat ze 'werkelijk' nodig hebben. Mede vanuit deze nadruk op een methodisch doordacht optreden, en ondersteund door de ontwikkeling van de sociale wetenschappen, wordt hulpverlening meer en meer een ambacht, dat slechts kan uitgeoefend worden door daartoe opgeleide mensen.² Samen met de – geleidelijk aan toenemende – professionalisering worden zowel de vraag naar 'welke' de noden zijn waaraan tegemoet gekomen moet worden, als naar 'wie' deze noden bepaalt, centrale vraagstellingen in het welzijnsdebat.

In de negentiende-eeuwse gedachtengang worden deze vragen beantwoord door de introductie van een voorheen nauwelijks gehanteerde begrip: het 'algemeen belang'.³ In dit algemeen belang vallen – aldus de redenering – twee belangen samen. Enerzijds is er het 'eigen belang' van de justitiecliënteel, een belang dat, zoals reeds gezegd, vertaald wordt als de verheffing tot een moreel gezond en regelmatig leven. Anderzijds is er het 'maatschappelijk belang', d.w.z. de nodige stabiliteit en orde teneinde de verdere ontwikkeling van de vrije markteconomie te vrijwaren. Het ligt voor de hand dat in een aldus opgevatte notie van het 'algemeen belang' systemen van zorg en controle nauw op elkaar kunnen aansluiten. Terecht wordt dan ook opgemerkt dat de diepere betekenis van de Wet LEJEUNE gelegen is in het feit 'dat zij in wezen de grenzen tussen de vrije samenleving en de gevangenis heeft doen vervagen: de voorwaardelijk veroordeelden ondergaan de dreiging van de uitvoering van de gevangenisstraf; de voorwaardelijk in vrij-

1. DUPONT, L., *Welzijnswerk in de schaduw van het strafrecht*, Leuven, Acco, 1985.

2. VAN NIJNATTEN, C., *Moeder Justitia en haar kinderen, De ontwikkeling van het psycho-juridisch complex in de kinderbescherming*, Lisse, Swets & Zeitlinger, 1986, p. 23.

3. ZIJDERVELD, A.C., 'De rationalisering van de verzorging', in ADRIAANSENS, H.P.M. en ZIJDERVELD, A.C., *Vrijwillig initiatief en de verzorgingsstaat. Cultuursociologische analyse van een beleidsprobleem*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1981, p. 27.

heidgestelden staan onder de permanente bedreiging van de heropsluiting'.⁴ In het verlengde van dergelijke opstelling ligt de opvatting dat de hulpverlening aan justitiecliënteel selectief moet zijn: onderscheid wordt gemaakt tussen diegenen die de hulpverlening 'waardig zijn' en diegenen die geen aandacht verdienen. Be-doeling is de schaarse middelen te economiseren in functie van het objectief van de hulpverlening. 'Dit objectief is – vanuit overheids perspectief gezien – niet het subjectief welzijn van de cliënt, maar zijn disciplineren ter bescherming van de maatschappij'.⁵

Na het in voege treden van de Wet van 31 mei 1888 werden in elk gerechtelijk arrondissement Beschermingscomités uitgebouwd; nog voor de eeuwwisseling werden ze door een Koninklijke Commissie overkoepeld.⁶ De leden van de Beschermingscomités zijn vrijwilligers en deze vrijwilligerstraditie bleef. Het is belangrijk deze traditie te benadrukken, maar meteen te wijzen op de concrete context waarbinnen dit vrijwilligerswerk georganiseerd werd. In de negentiende eeuw was aan de arbeid een andere plaats voorbehouden dan nu; arbeidsplaatsen in de hulpverleningssector werden slechts gecreëerd naarmate nieuwe interventievormen tot stand kwamen, en naarmate er gespecialiseerde opleidingen ontstonden die naar deze hulpverleningsvormen toeleidden. Deze professionalisering vindt haar belangrijkste ontplooiing slechts na de Tweede Wereldoorlog, wanneer vanuit het nationaal overleg tussen werkgevers en een gemeenschappelijk vakbondsfrent een veralgemeend stelsel van sociale zekerheid en een uitgebreid voorzieningenstelsel ontwikkeld worden.⁷ De aanzetten tot deze ontwikkeling, inclusief de langzaam groeiende macht van professionele groepen, gaan evenwel terug tot de burgerlijke noties van een methodisch optreden, teneinde cliënten te geven wat ze 'werkelijk' nodig hebben. De – sinds dezelfde periode – steeds belangrijker rol van de zich ontwikkelende sociale wetenschappen maakt dat deze methodische invulling verfijnder kan gebeuren, empirisch meer onderbouwd kan worden, en een theorievorming tot stand komt waarop een meer geprofessionaliseerde visie op i.c. delinquentie, hulpverlening en preventie zich kan enten. De 'Werken der Wederaanpassing', ontstaan in de jaren twintig, werden van meetaf aan op professionele basis ontwikkeld; kort daarop – in 1930 – wordt de Sociale Dienst van het Bestuur der Strafinrichtingen opgericht. Ook dit overheidsinitiatief ka-dert in de toenemende aandacht voor een meer wetenschappelijke benadering en professionalisering van de justitiële hulpverlening.⁸

De vrijwilliger lijkt in deze ontwikkelingen zijn eersteplans rol te verliezen. Opnieuw is echter enige nuancering geboden. De feitelijke ontwikkeling van de verzorgingsstaat verliep voor een belangrijk deel via de overname door de over-

4. DUPONT, L., *o.c.*, p. 15.

5. *Ibidem*, p. 16.

6. DECOCK, G., 'Hulpverlening aan justitiecliënteel', *Welzijnsgids*, Antwerpen, Van Loghum Slaterus, afl. 36 (september 1987), Organisatie II.A.1.7., p. 11.

7. DUPONT, L. & PETERS, T., 'Reclassering, hulpverlening en strafrechtspleging in België', in FJNAUT, C. (red.), *Reclassering: Horizon 2000, Ontwikkelingen in strafrecht en samenleving en de rol van reclassering*, Arnhem, Gouda Quint, 1988.

8. JACOBS-COENEN, B., 'De sociale Dienst van het Bestuur Strafinrichtingen en de strafrechtsbedeling', *Panopticon*, 1981, p. 198 e.v.

heid van de financiering van door private organisaties opgezette initiatieven⁹; de rol van de vrijwilliger als gangmaker van de professional moet mede in dit licht bekeken worden. In de actuele ontwikkelingen – waarin veeleer gesproken wordt over een crisis van de verzorgingsstaat – zien we de participatiemogelijkheden op sociaal-economisch vlak voor belangrijke groepen van de bevolking afnemen, lijkt de vrijwilliger weer op de voorgrond te treden en worden diverse argumenten aangedragen tot (her)waardering van het vrijwilligerswerk. Zo wordt b.v. gewezen op het tekort aan overheidsmiddelen om zinvolle en belangrijke hulpverleningsactiviteiten professioneel te laten uitvoeren. Vrijwilligerswerk wordt dan gesitueerd op een continuüm van zorgverlening gaande van zelfzorg en mantelzorg over zelfhulpgroepen en vrijwilligerswerk tot en met de professionele hulpverlening.¹⁰ Tegelijk echter wordt b.v. ook gepleit voor een (geleidelijke) formalisering van het georganiseerd vrijwilligerswerk, als middel om de arbeid minder duur te maken en derwijze de sociaal-economische participatie van grotere delen van de bevolking te garanderen.¹¹ Vrijwilligerswerk wordt m.a.w. zowel in termen van een andere, aan het professionele welzijnswerk complementaire taakinvulling gedefinieerd, als in termen van een alternatieve tewerkstellings sfeer. Het is nodig hier scherper zicht op te krijgen, beginnende met de vaststelling dat er verschillende categorieën van vrijwilligers te onderscheiden zijn, elk met min of meer eigen belangen, behoeften en motieven.

Diverse types van vrijwilligers

Vanuit het heterogene karakter van de groepen vrijwilligers kunnen meerdere typologieën van vrijwilligers opgesteld worden. Een mogelijke indeling is b.v. het onderscheid naar initiatiefnemers, actiegerichte vrijwilligers, ondersteunende vrijwilligers, onbetaalde beroepskrachten en bestuurlijke en organisatorische vrijwilligers.¹²

Initiatiefnemers zijn mensen of groepen van mensen die een gemis of een bepaalde leemte in voorzieningen vaststellen en dan zelf op vrijwillige basis het initiatief nemen om die leemte op te vullen. Veel vrijwilligerswerk – en historisch gezien uiteindelijk ook het professioneel werk – is op deze wijze ontstaan.

Actiegerichte vrijwilligers sluiten hier nauw bij aan. Zij nemen vrijwilligerswerk op zich vanuit een expliciete, door een mens- en maatschappijvisie onderbouwde opvatting over vrijwilligerswerk als een specifieke bijdrage tot een kwaliteitsvolle ontwikkeling van de samenleving. De medezeggenschap van vrijwilligers in de organisatie staat centraal; er wordt vaak gewerkt op zuiver vrijwillige basis of met slechts minimale ondersteuning van beroepskrachten.

9. SCHUYT, C.J.M., 'De verzorgingsstaat als een object van pars pro toto-generalisaties', *Beleid en Maatschappij*, 1989/3, 129 e.v.

10. K.B.S., Programma Welzijnszorg 83/88, *Bouwen aan welzijn en gezondheid: mantelzorg en vrijwilligerswerk*, Brussel 1984.

11. ADRIAANSENS, H.P.M., 'Arbeid en burgerschap: een nieuwe dimensie', *Beleid en Maatschappij*, 1989, 16, 289.

12. BOS, N., & VAN DER BOS, C., 'De verhouding tussen beroepskrachten en vrijwilligers in het jeugd- en jongerenwerk', *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening en jeugdwerk*, Themanummer *Vrijwilligers in het jeugdwelzijnswerk*, 1989/1, 22 e.v.

Ondersteunende vrijwilligers zijn vrijwilligers die beroepskrachten ondersteunen; zij nemen aanvullende taken op zich. Het is aan dit type van vrijwilligerswerk dat gedacht wordt in de argumentatie dat vrijwilligers de te zware case-load van beroepskrachten kunnen verlichten. Vaak wordt hier ook ingebracht dat vrijwilligers, adequater dan beroepskrachten, kunnen tegemoetkomen aan de behoefte aan meer individueel gerichte belangstelling vanuit de hulpvragers.

Onbetaalde beroepskrachten zijn vrijwilligers die dezelfde diploma's hebben als hun betaalde collega's en vaak ook hetzelfde werk doen, echter op vrijwillige basis. Niet onbelangrijk in deze categorie zijn gewetensbezwaarden en studentstagiairs in opleiding, doch vooral ook pas afgestudeerden, al dan niet vanuit de overweging dat vrijwilligerswerk een opstap kan vormen naar betaald werk. T.a.v. dit type van vrijwilligerswerk wordt ook duidelijk op welke wijze algemeen maatschappelijke veranderingen een verschuiving meebrengen in de aard van, en de motieven voor vrijwilligerswerk, en in de hiermee samenhangende relatie vrijwilligers-beroepskrachten. Zo ontstond b.v. in de jaren zeventig en begin jaren tachtig in heel wat welzijnsorganisaties een zeer gedifferentieerd personeelsbeleid ingevolge de inschakeling van een variatie van zgn. 'nepstatuten'. Ook nogal wat alternatieve, vaak kleinschalige initiatieven werden ontwikkeld en uitgebouwd op basis van deze tewerkstellingsmogelijkheden. Het initiatief daartoe werd vaak genomen door deskundigen die, op basis van hun professionele ervaring, nieuwe vorm en inhoud wensten te geven aan de hulpverlening. Ook in de justitiële sector tekende deze ontwikkeling zich af. Het vrijwillige engagement sluit hier aan op een professionele opleiding en situeert zich – anders dan bij ondersteunende vrijwilligers – niet alleen in de sfeer van het uitvoerend werk, doch evenzeer in de sfeer van het beheer en het beleid van de organisatie.¹³

Bestuurlijke en organisatorische vrijwilligers tenslotte zijn vrijwilligers die hetzij in vrijwilligersorganisaties hetzij in professionele organisaties als bestuurslid verantwoordelijk zijn voor de organisatie; een aantal van hen doen zowel bestuurlijk als uitvoerend werk.

Alleen reeds omwille van deze grote heterogeniteit van de vrijwilligersgroep lijkt het weinig aangewezen te gaan zoeken naar kenmerken van 'het' vrijwilligerswerk ten opzichte van de professionele hulpverlening. Onderzoek naar de motieven van vrijwilligers in de justitiële setting¹⁴ geeft bovendien aan dat de redenen om vrijwilligerswerk te doen in eerste instantie liggen in de wens een bepaald soort werk te doen, b.v. bijstand geven aan slachtoffers van delicten e.d.m. De wens om dit bepaald soort werk te doen ligt op zijn beurt veeleer in de verwachting van de vrijwilliger zich als persoon via dergelijke activiteit te kunnen ontplooiën, dan in ideologische of filantropische overwegingen. In vele gevallen doen mensen ook vrijwilligerswerk omdat ze erop aangesproken worden. M.a.w., de wijze van recruiting van vrijwilligers bepaalt sterk mee wie vrijwilliger wordt en welk soort werk deze vrijwilliger al dan niet opneemt. Deze vaststellingen zijn belangrijk in een dubbel opzicht. Enerzijds geven ze aan dat vrijwilligerswerk mede gedefinieerd moet worden vanuit reflecties over de vraag welke de betekenis is van vrij-

13. PETERS, T., 'Professionalisering, vrijwilligheid alternatieve kleinschalige initiatieven en forensisch welzijnswerk', *Panopticon*, 1982, 493 e.v.

14. GILL, M.L. & MAWBY, R.I., *Volunteers in the criminal justice system. A comparative study of probation, police and victim support*, Buckingham, Open University Press, 1990.

willigerswerk, niet alleen voor de ontwikkeling van i.c. de hulpverlening aan justitiecliënteel, doch inzonderheid ook voor de vrijwilliger zelf. Anders gezegd, gezocht moet worden naar een plaatsbepaling van vrijwilligerswerk, rekening houdend met de brede betekenis van vrijwilligheid in onze samenleving. Anderzijds geven deze vaststellingen ook aan dat voor de uitbouw van een kwalitatief hulpverleningsaanbod er moet op gelet worden dat de vrijwillige inbreng congruent is met de professionele inbreng. Dit betekent dat vrijwilligers en professionelen in de justitiële hulpverlening dienen te vertrekken vanuit een congruente visie op de inbreng van de hulpverlening ten opzichte van sociale problemen die actueel mede via het strafrecht een afwikkeling krijgen. We lichten beide aspecten navolgend kort toe, beginnend bij de vraag naar de betekenis van vrijwilligheid in onze samenleving.

De betekenis van vrijwilligheid

Voor de vraag welke de betekenis is van het begrip vrijwilligheid in onze samenleving geldt dat een waaier van betekenissen met vrijwilligheid in verband gebracht wordt. Zo zijn vrijwilligers b.v. niet alleen in de sociale sector actief, maar b.v. ook in de culturele sector en in de civiele sector, waarin verenigingen of actiegroepen opkomen voor de belangen van de burger.¹⁵ Aan het begrip wordt doorgaans een positieve lading gegeven, verwijzend naar creatieve en innovatieve aspecten van het menselijk samenleven. Vrijwilligheid is aldus te definiëren in termen van een meerwaarde die aan het normale maatschappelijke proces wordt toegevoegd.¹⁶ Voor de samenleving ligt deze meerwaarde in de concrete bijdrage van het vrijwilligerswerk in de definitie van sociale problemen en dit – denken we maar aan de verschillende types van vrijwilligers – op onderscheiden echelons. Vrijwilligers zijn in dit licht te omschrijven als mensen die zich organiseren om concrete verandering te brengen in situaties die zij strijdig achten met hun waarden. De reeds vermelde vaststelling dat het vrijwilligerswerk vaak gangmaker is voor de professionele hulpverlening is hiervan een sprekend voorbeeld, niet in het minst ook in de justitiële sector.

Voor het individu ligt de meerwaarde van vrijwilligerswerk in de mogelijkheid die dit werk biedt om zich maatschappelijk te realiseren. Dit is van oudsher een belangrijke functie geweest van vrijwilligerswerk. Zo wijst b.v. A. PLATT in zijn studie over het ontstaan van de jeugdbescherming op het verband met de opkomende vrouwenemancipatie: voor burgervrouwen was een engagement in de kindbescherming een mogelijkheid om zich in een ruimere context dan deze van alleen een eigen gezin te realiseren, en dit buiten het feminisme. Aandacht voor het verwaarloosde kind was voor deze dames een sociaal aanvaardbaarder alternatief dan het engagement in bewegingen voor vrouwenstemrecht.¹⁷ Actueel

15. Het onderscheid in deze drie sectoren wordt gemaakt door het Platform voor het Voluntariaat, zie DENAUX, K., 'Het georganiseerde vrijwilligerswerk in de welzijnszorg', in BAERT, H. (red.), *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap*, Facetten en standpunten, Leuven, Garant, 1990, 317.

16. ADRIAANSENS, H.P.M., *Vrijwilligheid en vermaatschappelijking*, in ADRIAANSENS, H.P.M. & ZIJDERVELD, A.C., o.c., 57 e.v.

17. PLATT, A., *The Child Savers, The Invention of Delinquency*, Chicago, University of Chicago Press, 1969.

wordt veeleer een verband gelegd tussen vrijwilligerswerk en veranderende vrije-tijdspatronen, waarbij vaak ook vooropgesteld wordt dat de actuele ontwikkelingen binnen de verzorgingsstaat de vraag naar vrijwilligers doen toenemen, terwijl het aanbod zou dalen, mede ingevolge – zo wordt gesteld – een toename van alternatieve tijdsbestedingsmogelijkheden en/of een toenemende individualiseringstendens.¹⁸

Feitelijk gezien is vrijwilligerswerk altijd al de zaak geweest van een 'kleine, maar actieve minderheid'¹⁹, voor een belangrijk deel alleen reeds op economische gronden: mensen moeten zich vrij kunnen maken voor vrijwilligerswerk. Voor de actuele situatie in ons land zijn globale cijfergegevens nagenoeg niet voorhanden. Wel vermeldt b.v. de monografie opgesteld naar aanleiding van het Vlaams Welzijnscongres enkele zeer globale aanduidingen. Het gesubsidieerde personeelskader van de Diensten voor Forensische Welzijnszorg – inclusief de diensten aangesloten bij de Werkgroep Slachtofferhulp²⁰ – omvat in totaal 15 voltijdse equivalenten; de feitelijke tewerkstelling, inclusief eventuele tewerkstelling in alternatieve tewerkstellingsstatuten omvat iets minder dan 31 voltijdse equivalenten. Naast deze beroepskrachten zijn 215 vrijwilligers werkzaam in de verschillende diensten forensisch welzijnswerk, het merendeel uiteraard in de diensten aangesloten bij de Federatie van Voogdij- en Beschermraden en Verenigingen voor Sociale Reïntegratie (177 van de 215).²¹

Globaal wordt het aantal deelnemers aan het georganiseerde vrijwilligerswerk in de Vlaamse Gemeenschap geraamd op 4,9 % van de volwassen bevolking. Het gaat in hoofdzaak om vrouwen, om de leeftijdsgroep tussen 35 en 54 jaar en om hogere onderwijsniveaus.²² Dit beeld betreft de gehele sector van het vrijwilligerswerk, en is beperkt, alleen al omdat het gaat om een raming. Naar de justitiële sector toe moet het wellicht bijgestuurd worden. Niettemin kan ook dan aangenomen worden dat ook in de justitiële sector vrijwilligers gerecruteerd worden uit een relatief beperkte, selecte groep van de bevolking. Dit houdt in dat de positieve betekenis die gehecht wordt aan de vrijwilligheid in onze samenleving schril afsteekt tegen de feitelijke deelname van diverse bevolkingsgroepen aan deze vrijwilligheid.

Deze discrepantie tussen de waardering van de vrijwilligheid en de feitelijke participatie noopt tot een aantal overwegingen. Zo moet zeker worden benadrukt dat de positieve bijdrage van de vrijwilligheid aan de definitie van sociale problemen tevens een zeer contextgebonden bijdrage is, te zien naast andere bijdragen.

18. SPARIDAANS, A., 'De vrijwilliger wordt schaars', *Tijdschrift voor de sociale sector*, 1991/2, 15.

19. DENAUX, K., *o.c.*, 319 e.v.

20. Het Besluit van de Vlaamse Executieve vermeldt slachtofferhulp als deel uitmakend van het geheel van de opdrachten van het forensisch welzijnswerk doch verhindert niet – in tegenstelling tot de verwoording van de opdrachten van de forensische welzijnszorg in de Franse gemeenschap – dat slachtofferhulp als één van de vermelde opdrachten apart betoelaagd wordt. Dergelijke aparte betoelaging roept evenwel de vraag op of hiermee de idee van een globale, integrale benadering niet van zijn essentie ontdaan wordt. Koninklijke Commissie der Beschermingscomités, Jaarverslag 1989, 12. MEYVIS, W. & PETERS, T., 'Hulpverlening aan slachtoffers van misdrijven: een terreinverkenning', *Welzijns-gids*, afl. 52 (december 1990), Organisatie I.A.1.7. Criminaliteit en slachtofferhulp, P.O.W. Kongresnamiddag 15.3.1991.

21. STEYAERT, S, o.l.v. LAMMERTYN, F., *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap, Voorzieningen en overheidsbeleid*, Leuven, Sociologisch Onderzoeksinstituut, 1990, 25, 26.

22. DENAUX, K., *o.c.*, 321 e.v.

Dit doet niets af aan de kwaliteit van de inbreng; wel roept het op tot voortdurende en kritische reflectie, ook door vrijwilligers zelf, over de vraag vanuit welke motieven ten aanzien van welke groepen en problemen het vrijwilligerswerk optreedt en welke welzijnsdefinities via de vrijwilligerswerkingen mee uitgetekend worden. De vraag moet gesteld worden op welke wijze vrijwilligers in de justitiële sector zich rekenschap geven van de ontwikkelingen in de justitiële sector, hoe en op welke wijze zij een eigen houding aannemen ten opzichte van deze ontwikkelingen, en welke de consequenties hiervan zijn voor de taken die zij als vrijwilliger opnemen en voor de wijze waarop zij dit doen. Concreet wordt gewezen op de onderscheiden benadering van vrijwilligerswerk, hetzij als in de eerste plaats deel uitmakend van het werk binnen de justitiële sector, hetzij als in de eerste plaats vrijwilligerswerk.²³ Wanneer de nadruk wordt gelegd op het werken binnen de justitiële sector gebeurt het vaak dat vrijwilligers in relatie tot de professionele hulpverlening ofwel een afwachtende houding aannemen ofwel zich over-identificeren met de problemen die in deze sector aan de orde zijn. Hieruit vloeit nogal eens hetzij ondertewerkstelling van vrijwilligers voort, hetzij een gespannen verhouding vrijwilligers-professionele werkers.²⁴ Wanneer daarentegen de nadruk gelegd wordt op vrijwilligerswerk als in de eerste plaats vrijwilligerswerk, en op basis van deze definitie de specificering gebeurt naar de justitiële sector, wordt de focus van de vrijwilligersbijdrage gelegd op het functioneren van het strafrecht in de samenleving. De vrijwilligersbijdrage wordt geformuleerd in termen van medeverantwoordelijkheid, als burger, voor de negatieve gevolgen van de strafrechtelijke interventie, en voor het uitwerken van oplossingsmogelijkheden voor problemen die voortvloeien uit strafbaar gestelde gedragingen en uit de maatschappelijke reactie op deze gedragingen. Vrijwilligerswerk in de justitiële sector is in die optiek: actief zijn op die terreinen waar de justitiële interventie gepaard gaat met isolement, uitstoting en stigmatisering en/of waar dergelijke processen scherper naar voor komen naar aanleiding van de justitiële interventie.²⁵ In deze visie nemen vrijwilligers en professionelen in onderlinge samenwerking een gedeelde verantwoordelijkheid op.²⁶ Het gaat dan om een samenwerkingsverband tussen enerzijds vrijwilligers, anderzijds organisaties die actief zijn in de justitiële sector. Hierbij wordt nog opgemerkt dat het nodig is de professionalisering in de justitiële sector te laten samengaan met de uitwerking van een theorievorming over vrijwilligerswerk als een vorm van burgerparticipatie in deze sector. Dergelijke theorievorming moet voorkomen dat kortsluiting ontstaat in de probleemdefinities die door vrijwilligers en professionele groepen gehanteerd worden, inclusief het gevaar dat de justitiële sector geen aansluiting zou vinden met bestaande vrijwilligersgroepen. Het feitelijk selectieve karakter van het georganiseerde vrijwilligerswerk zou ten slotte ook een gevaar kunnen inhouden van onevenwichten die ontstaan tussen vraag en aanbod van vrijwilligerswerk, waardoor

23. ANDERSON, C.G., 'De reclassering en de vrijwilligers', *Justitiële Verkenningen*, Themanummer *Vrijwilligers in de reclassering*, 1977/1, 49 e.v.

24. BOL, M.W., 'Vrijwilligers in de reclassering, een inleidend artikel', *ibidem*, 5 e.v.

25. ANDERSON, C.G., *o.c.*, 51.

26. Troisième Assemblée Générale de la Conférence Permanente Européenne de la Probation, Barcelone du 17 au 22 octobre 1989, Rapport du Symposium, La participation de la société à la Probation, La coopération entre les bénévoles et les professionnels dans la probation.

niet langer de vraag doch het aanbod bepalend is voor wat vrijwilligers doen en op welke terreinen dit gebeurt.²⁷ Niet te vergeten in dit licht is dat waar geldt dat vrijwilligers en professionelen als hulpverleners een zeer heterogene groep vormen, dit ook geldt voor de hulpvragers. Ook cliënten vormen een heterogene categorie; verschillen in soorten probleemoplossend gedrag, uiteenlopende verwachtingen, een verschillend gebruik van hulpverleningsorganisaties, verschillen ook in beoogde resultaten, maken dat er verschillende types van cliënten te onderscheiden zijn, die uiteenlopende kwaliteitseisen stellen aan de hulpverlening. Deze uiteenlopende kwaliteitseisen zijn op hun beurt mede afhankelijk van factoren als de maatschappelijke situatie van cliënten, hun vroegere ervaringen met de hulpverlening en van de kansen die cliënten hebben om over hun problemen te praten en voor zichzelf op te komen.²⁸ Mede vanuit een betere kennis van de hulpvraag kunnen derwijze de taken van vrijwilligers en professionelen veranderen.²⁹ Ook in dit opzicht is het m.a.w. belangrijk een aansluiting te maken tussen theorievorming over vrijwilligers en theorievorming over hulpverlening in de justitiële sector.

De uitbouw van een kwalitatief hulpverleningsaanbod

De plaats, taak en toekomst van het vrijwilligerswerk in de justitiële sector kan – dit moge inmiddels gebleken zijn – best gezien worden als verweven met de vraag naar de uitbouw van een kwalitatief hulpverleningsaanbod in de justitiële sector. In de actuele context wordt door vrijwilligers een belangrijke bijdrage geleverd tot de uitbouw van dit aanbod, vooral op het vlak van het bezoek aan, en de begeleiding van gedetineerden en/of hun familie. Dit blijkt b.v. uit navolgende cijfers, gepubliceerd in het jaarverslag 1989 van de Koninklijke Commissie der Beschermingscomités.

De voorlopige hechtenis

	<i>Maatschappelijk werkers</i>	<i>Vrijwilligers</i>
1. Personen die in voorlopige hechtenis gesteld zijn		
– aantal bezochte personen	40	103
– aantal bezoeken in de gevangenis	151	353
– aantal tussenkomsten	294	36
2. Aantal families van personen die in voorlopige hechtenis gesteld zijn		
– aantal families	12	17
– aantal huisbezoeken of bezoeken van de betrokkene aan de zetel van de VZW	21	84
– aantal tussenkomsten	48	20

27. SPARIDAANS, A., o.c., 15 e.v.

28. FISELIER, A., 'De kwaliteit en cliëntgerichtheid van het welzijnswerk, Aanbevelingen voor de hulpverlening', *Welzijnsgids*, afl. 47 (december 1989), Organisatie I.E.1, 16 e.v.

29. BERGER, H. & SLOT, W., 'Het Coachesproject, Begeleiding van jongeren door vrijwilligers', *Jeugd en Samenleving*, 1987, 67 e.v.

	<i>Maatschappelijk werkers</i>	<i>Vrijwilligers</i>
1. Veroordeelden		
– aantal bezochte personen	72	1042
– aantal bezoeken in de gevangenis	191	4272
– aantal tussenkomsten	381	785
2. Families van veroordeelden		
– aantal families	18	57
– aantal bezoeken	29	70
– aantal tussenkomsten	126	287

Behoudens het belang van deze bijdrage van vrijwilligers tot het werk in de gevangnissen moet vooral de verscheidenheid van activiteiten benadrukt worden. Zo wordt b.v. individuele begeleiding gegeven, maar wordt ook meegewerkt aan het verzorgen van taallessen en vormingsprogramma's.³⁰ Deze verscheidenheid is specifiek te noemen, omdat ze aanduidingen kan geven over de wijze waarop actuele ontwikkelingen in het forensisch welzijnswerk mee gedragen worden door vrijwilligers.

De verschillende diensten, zoals erkend en gesubsidieerd door het Besluit van de Vlaamse Executieve van 24 juli 1985 betreffende het forensisch welzijnswerk werken binnen een kader waarin er zeer duidelijk geopteerd wordt voor een ruim aanbod van maatschappelijke dienstverlening, gedragen vanuit de invalshoek en de ervaringen van het welzijnswerk. Deze moet gerealiseerd worden in alle fasen van de strafrechtsbedeling, en tevens een verbinding vormen tussen de noden van justitiecliënteel en de bestaande structuren van hulpverlening en bijstand. Deze transformatie van justitiële hulpverlening – of m.a.w. hulpverlening gedacht vanuit het organisatiemodel van de strafrechtsbedeling – naar hulpverlening aan justitiecliënteel gaat gepaard met een uitbreiding van actievelden. Het werkterrein gaat nu 'van gedetineerdenzorg en nazorg tot zorg voor de naastbestaanden en slachtoffers; van individuele dienstverlening tot sport, ontspanning en vorming; van kuratief werk tot preventie, sensibilisering en belangenbehartiging'.³¹ Nauw hierbij aansluitend is ook de mogelijke inbreng van vrijwilligers, verderreikend dat tot op heden reeds werd bewerkstelligd. Als mogelijke activiteiten voor vrijwilligers in het forensisch welzijnswerk worden b.v. vernoemd³²:

– *hulpverlening*:

- * gevangenisbezoek: morele, psycho-sociale ondersteuning en reclasseringsvoorbereiding;
- * ondersteuning van familie en naastbestaanden;
- * bezoekerscentrum: opvang van de personen die gedetineerden komen bezoeken in de gevangenis;
- * kinderopvang in de gevangenis;
- * conflictbemiddeling via mediation-projecten;

30. Koninklijke Commissie der Beschermingscomités, *Jaarverslag 1989*, 20.

31. Vlaamse Vereniging voor Forensisch Welzijnswerk, *Werkingsverslag 1989*, 27.

32. Justitieel Welzijnswerk Brugge, *Evaluatieverslag 1989-90*, 15 e.v.

- * contacten met slachtoffers van delicten (informatie, emotionele ondersteuning, praktische hulp, doorverwijzing naar gespecialiseerde hulp);
- *dienstverlening*
 - * aanbieden van diverse hand- en spandiensten (hulp bij verhuis, zoeken naar woonst, zitdag in gevangenis door jurist, kinderoppas ...);
 - * vertaalwerk;
 - * onthaal verzorgen in een dienst;
 - * bieden van telefoonpermanentie;
 - * organisatie van consultaties met medewerking van deskundigen (b.v. advocaat, notaris, financieel deskundige, arbeidsbemiddelaar, enz.);
- *signaalfunctie* m.b.t. gedetecteerde probleemsituaties;
- *educatief werk*
 - * les geven in de gevangenis (taalles, alfabetisering ...);
 - * opstellen van vormingsprogramma's voor gedetineerden, vrijwilligers ...;
- *sport, ontspanning*
 - * inbreng van vrijwilligers bij toneel, muzikale of manuele expressie, sportbeoefening, bibliotheekwerk ...;
- *sensibilisering van de bevolking voor de forensische problematiek*
 - * inbreng van vrijwilligers bij sensibiliseringsactiviteiten;
 - * ontwerpen van lespakketten over gevangenis, criminaliteit ...;
- *beheer*
 - * inbreng van vrijwilligers in het beheer van verenigingen.

Een verderreikende inbreng van vrijwilligers in de justitiële sector is m.a.w. praktisch zeker denkbaar. Fundamenteel echter blijft het uitgangspunt dat deze inbreng nagestreefd wordt opdat met dit vrijwilligerswerk, en samen met vrijwilligers, een zich voortdurend hernieuwende visie op hulpverlening aan justitiecliënteel gerealiseerd zou worden; of m.a.w.: opdat mede via het vrijwilligerswerk de vraag naar de wijze waarop samenlevingsproblemen opgelost worden en welke de plaats is van het strafrecht hierin, zorgvuldiger en kritischer gesteld zou kunnen worden. In deze gedachtengang staan vrijwilligers niet tegenover professionelen, noch vice versa, doch dienen zij samen te werken in functie van de uitbouw van een gediversifieerd, kritisch doordacht hulpverleningsaanbod. Dergelijke samenwerking tussen beide vergt evenwel ondersteuning: vrijwilliger zijn is iets wat geleerd moet worden, zoals ook het werken met vrijwilligers voor professionele werkers een leerproces inhoudt.

Het belang van vorming, begeleiding en ondersteuning van vrijwilligers

Het Besluit van de Vlaamse Executieve betreffende het forensisch welzijnswerk, waarin een onderscheid gemaakt wordt tussen type A en type B-diensten, naargelang uitsluitend met vrijwilligers gewerkt wordt, dan wel vertrokken wordt vanuit een professioneel kader, bevat in principe de mogelijkheden tot uitbouw en realisatie van een nauwe samenwerking tussen vrijwilligers en professionele werkers. Deze principiële mogelijkheden werden op lokaal vlak onderkend, zoals b.v. blijkt uit het model uitgewerkt door Justitieel Welzijnswerk Brugge. Dit model houdt in dat op plaatselijk vlak, d.i. op het niveau van het gerechtelijk arrondisse-

ment – een beroepskracht vrijgesteld wordt voor de omkadering en ondersteuning van het vrijwilligerswerk. Vrijwilligers en beroepskrachten werken vanuit één structuur aan hun opdrachten. Beide invalshoeken zijn evenwaardig en even belangrijk in het geheel van de forensische opdrachtvervulling, wat zich o.m. uit in inspraak van vrijwilligers en beroepskrachten in het beleid en in vertegenwoordiging daarin.³³

De verdere uitbouw van deze principiële mogelijkheden wordt mede beïnvloed door ruimere ontwikkelingen, zowel ten aanzien van het vrijwilligerswerk als ten aanzien van het forensisch welzijnswerk.

Wat het vrijwilligerswerk betreft lijkt het erop dat vrijwilligers een factor zijn waar in het overheidsbeleid in toenemende mate rekening mee wordt gehouden, verwijzend naar de verantwoordelijkheid van de burger over zijn en andermans welzijn. Deze belangstelling staat in contrast met het weinige materiaal dat we hebben om de vrijwilligersdiscussie in ons land empirisch te ondersteunen. Systematisering van de – zeker ook in de justitiële sector – aanwezige ervaringskennis kan hiertoe een eerste aanzet zijn, maar ook de systematisering van vragen als wie welke taken als vrijwilliger opneemt, hoe de werving gebeurt, wat mensen ertoe aanzet vrijwilligersopdrachten aan te nemen e.d.m. Een grondiger kennis van de hulpvraag is nodig om te relateren aan zowel het vrijwillige als het professionele aanbod, en om de gegevens hieruit te kunnen relateren aan de uitgangspunten van de hulpverlening.

Wat het forensisch welzijnswerk betreft werd, met de overdracht van de private reclasseringsdiensten van justitie naar de gemeenschappen, een belangrijke impuls gegeven voor de uitbouw van de hulpverlening aan justitiecliënteel. Deze impuls wordt voornamelijk structureel gedragen door een kleine sector, volop zoekend om de haar toevertrouwde opdrachten waar te maken, waarbij zij niet gespaard blijft van de nodige controverses.³⁴ Ook hier is m.a.w. een duidelijke visie-ontwikkeling van overheidswege nodig. Vanuit een dergelijke visie kan, in samenwerking met het praktijkveld, gestreefd worden naar een verdere differentiëring van de taken, zodat verschillende types van vrijwilligers met verschillende ervaring en deskundigheid aangesproken kunnen worden.

Op het gebied van de specifieke dienstverlening aan vrijwilligers(groepen) wordt derwijze gedacht aan: overleg tussen en vorming van vrijwilligers-coördinatoren; bevordering van de samenwerking met beroepskrachten; ondersteuning bij wervingscampagnes; nieuwsbrief; losbladig vademecum; uitwerken van een basisvormingspakket; bijstand bij het formuleren van projecten; telefonische adviesverlening; organisatie van een vrijwilligersdag (1 à 2 maal per jaar); bemiddeling inzake bezoektelatingen; service inzake verzekeringskwesties, subsidie-dossiers, fiscale vrijstelling, type-overeenkomsten ...; belangenbehartiging van het vrijwilligerswerk in de forensische sector naar de overheid toe (zorg voor goede werkingsfaciliteiten, in gevangenis, b.v. adequate erkenning en subsidiëring).

Een dergelijke opstelling vereist een goede organisatiestructuur van waaruit het vrijwilligerspotentieel geleid en gecoördineerd wordt op basis van een globaal werkingsplan en van waaruit ook overleg en samenwerking tussen vrijwilligers

33. Vlaamse Vereniging voor Forensisch Welzijnswerk, *Werkingsverslag 1989*, 29.

34. Justitieel Welzijnswerk Antwerpen, *Jaarverslag 1989*, 1-2.

onderling en tussen vrijwilligers en beroepskrachten geregeld wordt. Het vereist ook een goede regeling van recruitering, oriëntering, vorming en supervisie van vrijwilligers, evenals een voldoende administratieve, logistieke en financiële ondersteuning.³⁵ De inspanningen die hiervoor opgebracht moeten worden staan tegenover de inzet: een zo humaan mogelijke oplossing van de problemen die het menselijk samenleven met zich brengt. De reeds ontwikkelde initiatieven vormen een vertrekpunt, van waaruit verder kan gewerkt worden.

35. Vlaamse Vereniging voor Forensisch Welzijnswerk, *Werkingsverslag 1989*, 28 e.v.